

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: VIII

TEMMUZ 1992

SAYI: 24

YENİ TÜRK DEVLETLERİ VE “TÜRK MODELİ”

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

— I —

Son zamanlarda, Türk ve Batı kamuoyunda, Türk kökenli Müslüman ülkeler için önerilecek “Türk Modeli”nden söz etmek, giderek yaygınlaşmakta ve kazanmaktadır.

Bunun birinci nedeni; özellikle Körfez Bunalımı esnasında, Türkiye dışındaki Orta Doğu Müslüman ülkelerinin hiçbirinde, “Özgürlükçü Demokratik Rejim” ile -zengin petrol kaynaklarına dayanmamak kaydı ile kendine yeterli bir piyasa ekonomisinin mevcut bulunmadığının bilincine varılmasıdır.

Oysa, aynı çevrelere göre, eğer bugün Türkiye Cumhuriyeti, İslâm dünyasının siyasal, ekonomik ve kültürel yönden tek çağdaş ülkesini -ve Economist dergisinin deyimi ile “İslâm Yıldızı”nı oluşturuyorsa, bunu İslâm öğretisini doğru anlayarak ve yorumlayarak, Türkiye’yi taassubun pençesinden kurtaran ve fakat dine saygılı lâik “Atatürkçü Model”e borçludur.

Diğer taraftan, bugün dünya, Sovyet imparatorluğunun sona ermesi ile yeni düzen ve denge arayışı içine girmiş, NATO, BM, AT ve OECD gibi kurumlara yeni bir açıdan bakmak ve dünyadaki yerimizi yeniden düşünmek zorunluluğu doğmuştur.

Nitekim, Kafkasya ve Orta Asya’da bağımsızlığını ilân eden Türk kökenli cumhuriyetler dış dünya ile ilişki kurarken, Türkiye ile işe başlamakta, Ankara’ya gelen devlet başkanları, her alanda Türkiye’ye baktıklarını ve yardım beklediklerini söylemektedirler. Gerçekten bu yeni Türk cumhuriyetleri “Bizim için örnek Atatürk Türkiyesidir” demekte, ABD’nin Sonnenfeld gibi ünlü fikir adamı ve strateji uzmanları da bu ülkeler için

en güzel modelin Çağdaş Türkiye'den gelebileceğini vurgulamakta ve Batı Avrupa'nın birçok ülkeleri de Türkiye'nin bu konuda önderlik etmesini doğal karşılamaktadır.

Bu suretle, yakın zamana kadar Türkiye'yi AT kapısında bekleten Batı Avrupa'da yeni eğilimler belirlemekte, Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin oynadığı kilit rol, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da eski ve yeni birçok ülkenin Türkiye'ye bakışları ve ondan bir şeyler beklemeleri, İran'daki "İslâm Cumhuriyeti"nin sergilediği diktatörlük rejiminin uygulama ve niyetleri ve nihayet Cezayir'deki "Fundamentalist-Köktenci" aşırı dinci ve şeriatçı siyasî akımların bu ülkenin çok partili rejime geçişini çıkmaza sokması gibi olaylar, Türkiye'nin, İslâm dünyası için, siyasî, askerî, ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki "Anahtar Rolü"nü gündeme getirmiştir.

Bu çevrelere göre, Atatürk Türkiye'sinin, özel mülkiyet ve gelişim sistemine dayanan piyasa ekonomisinin, Batı tarzını yansıtan demokratik hayatımızın, "Müslüman Millet-Lâik Devlet" ayırımını başarı ile yürüten anayasa ve kanun düzenlemelerini yalnız Türk kökenli yeni devletlere değil, tüm İslâm ülkelerine örnek kabul edilen bir model oluşturduğu inkâr edilemez. Bu ise yalnız Batı için değil, Türkiye için de bir istikrar unsurudur.

Yani Türkiye değişen dünyadaki yerini yeniden düzenlerken, bütün ağırlığını, sadece Sovyet imparatorluğunun dağılması ile ortaya çıkan Türk kökenli yeni cumhuriyetlere vermeyecek, Batı ve Avrupa'dan yüz çevirmeyecek ve fakat çeşitli alanlarda "Köprü Rolü" oynayacaktır.

Bu konuda vurgulanması gereken nokta; Türkiye'nin kimseye "Model" önermemesi ve fakat Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri yetkilileri ve bazı Batılı ülkelerin Türkiye'yi "Model" alması veya Türkiye'nin "Model" oluşturduğunu söylemesidir. Bunun da nedeni; yukarıda da söylediğimiz gibi, Türkiye'nin "Lâik" oluşu nedeni ile, Batı ile ilişkileri, işleyen demokrasisi ve yürürlüğe sokulan piyasa ekonomisi ile bu cumhuriyetler için önemli bir konuma sahip bulunmasıdır.

Nitekim, 10 Ocak 1992 tarihli "Cumhuriyet" gazetesinde yayınlanan bir haberden, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, bu konularda uzun vadeli hazırlıklara giriştiğini ve Dışişleri bünyesinde kurulacak Ekonomik İlişkiler, Eğitim ve Kültür Başkanlığı aracılığı ile, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri yetkililerine, askerlik, diplomasi, devlet yönetimi gibi konularda "Devlet Dersi" niteliğinde eğitim verileceğini ve Bakanlığın Türki Cumhuriyetlerin Latin alfabesine geçişlerinde ihtiyaç duyacakları matbaa makinesi ve daktilo ile bu cumhuriyetlerden Türkiye'ye gelecek yetkililer ve

öğrencilere eğitim verilmesinin, bu çalışmaların ilk aşamasını oluşturacağını öğreniyoruz.

— II —

Bugün birçok diktatörlüğün ve giderek, yaşanan çağ ile ilgisini kaybeden monarşilerin yer aldığı bölgede yükselen ve Atatürk'ün liderliğinde Türk milletinin kurduğu çoğulcu demokratik ve lâik Türkiye Cumhuriyeti'nin, 1980'li yıllarda gerçekleştirdiği başarılı piyasa ekonomisi uygulaması ile, İslâm dünyasının siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik bakımdan "tek çağdaş İslâm ülkesi" haline gelmesi takdir uyandırmakta ve memleketimizden başlayarak, Batı kamuoyunda "Türk Modeli"nden giderek daha fazla bahsedilmektedir.

Ne var ki, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerinden başlayarak, bütün İslâm ülkeleri ve hatta Balkanlar'da bağımsızlığa kavuşan ülkelerin "Türk Modeli"nden esinlenebileceğinden söz edilirken, önemli olan "Türk Modeli"ni oluşturan belli başlı unsurların neler olduğunun bilinmesidir.

İşte biz bu yazımızda evvelâ bu soruya cevap vermek istiyoruz. Bizce "Türk Modeli"nin birinci unsuru; insan haklarına saygılı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan cumhuriyet rejiminin varlığıdır. Bu rejimde siyasî partiler, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olacak, bunların tüzük ve programları devletin bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamayacak, bu sınırlamaların dışına çıkan siyasî partiler kapatılacaktır. Yani "Türk Modeli" sınırsız değil, rejimi; bölücü, aşırı sağcı ve solcu ve dinci (şariatçı) partilerin ve kuruluşların tasallutundan koruyan bir "Sınırlı Pluralizm"i öngörmektedir. (Anayasa m. 68 ve 69)

Zira, demokrasinin yalnızca bir seçim mekanizmasından ibaret olmadığı, seçimleri serbest oy ile devralan bir iktidarın, yine belirli aralarla yapılan hür seçimlerle iktidarı başkalarına terk etmeye hazır olması gerektiği bilinmektedir.

Nitekim çok partili rejimi sınırsız kabul eden Cezayir'de, iktidarı bir kere İran'daki gibi ele geçirdikten sonra şariatçıların ülkede muhalefete karşı şiddet yollarına başvuracağı korkusu, bu ülkede seçim sonuçlarının iptali ve bir bunalım ile sonuçlanmıştır.

İkinci unsur; serbest piyasa ekonomisi için lüzumlu mülkiyet ve miras hakları ile, çalışma ve sözleşme hürriyetinin ve özel teşebbüsler kurmak serbestisinin, Anayasa'dan başlayarak tanınması ve güvence altına alınmasıdır.

Diğer taraftan “Türk Modeli” resmî bir devlet dini ve bir “Din Devleti” yerine, dinin bir kişisel vicdan sorunu olmasından hareket ederek “Lâik Devlet” ve “Müslüman Millet” formülünü önermektedir. Oysa bazı “Köktenci-Fundamentalist” İslâmî akımlara göre, “İslâmiyet şeriat demektir. Bir Müslümanın görevi, sadece dinî inanışları yerine getirmek değil, şeriat devletinin kurulmasına da çalışmaktır. Böyle bir anlayışın ise, dinî bir devlet, ne çoğulcu ve ne de hürriyetçi olmadığı, kendi felsefesine karşı olan siyasal akımlara meşruluk tanımadığı için, bir ülkeyi tek partili ve dinci bir dikta rejimine götürmekte ve esasen bu köktenci görüş, Hazreti Muhammed’in komşu devletlere elçiler aracılığı ile gönderdiği Davet Mektupları’ndaki; “Hak dini İslâm dinidir. Bunu kabul ediniz ve fakat zannetmeyiniz ki sizin milletinize, hükümetinize el koyacağım, siz hangi hükümet şeklindeyseniz o yine aynı kalacaktır. Yalnız hak dinini kabul ediniz ve koruyunuz” mealindeki öğretisine de aykırı bulunmaktadır. Nitekim dine bağlılığına rağmen, çağdaşlaşmada önder olan ABD’nin başarısındaki başlıca neden, Avrupa’da din ve mezhep zulmünden kaçan Amerikalı göçmenlerin torunlarının, 1787 Federal Anayasası’nın Ek 1.ci maddesine, “Devletin bir din tesis edemeyeceği ve herkesin din hürriyetine sahip bulunduğu” ilkesini yerleştirmeleri değil midir?

Bu neden ile, “Türk Modeli”nde kimse ibadete, dinî inançlarını ve kanaatlerini açıklamaya zorlanmamakta, kimse Devlet’in temel düzenini din kurallarına dayandırma amacıyla dini veya din duygularını sömürmek hakkına sahip bulunmamaktadır (Anayasa m. 24).

“Türk Modeli”nin ve başarılı Türk çağdaşlaşmasının en önemli bir diğer unsuru; eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesini ve bunun Devlet’in gözetim ve denetimi altında yapılmasını öngören “Tevhid-i Tedrisat-Öğretim Birliği” ilkesi ve uygulamasının Anayasa’nın güvencesi altında bulunmasıdır. Gerçekten bir ülkeyi “Çağdaş” hale getirecek siyasî, idarî ve teknik kadrolar ancak böyle bir eğitim sistemi içinde yetişebilir.

— III —

Atatürk’ün liderliğinde kurulan Modern Türk Devleti’nin temel niteliğinin “Lâik”lik olduğunu biliyoruz. Ne var ki, memleketimizde “Lâiklik” kademe kademe gerçekleştirilmiştir. Nitekim Cumhuriyet’in ilk anayasası olan 20 Nisan 1924 Anayasası’nın 2. maddesinin ilk şeklinde; Devlet’in dininin “İslâm” olduğu yazılıdır.

Bu hüküm ancak, 10 Nisan 1928'de yapılan bir Anayasa değişikliği ile ve diğer dinî hükümlerle birlikte kaldırılmıştır.

Gerçekten, 10 Nisan 1928'de 1222 Sayılı Kanun ile, o zaman yürürlükte olan 1924 tarihli Anayasa'nın bazı maddeleri değiştirilerek, 1924 Anayasası'nın 2. maddesinde yazılı "Türkiye Devleti'nin dini din-i İslâm'dır" fıkrası ile 26. maddede mevcut "Ahkâm-ı Şeriye'nin TBMM tarafından yürütüleceğini" belirten madde kaldırılmış, ayrıca milletvekillerinin ve cumhurbaşkanının yaptıkları yeminler ile ilgili aynı Anayasa'nın 16 ve 38. maddeleri değiştirilerek, "Allah" yerine "Namus üzerine" and içilmesi esas kabul edilmiştir.

Bu nedenle "10 Nisan" Türkiye Cumhuriyeti'nde "Lâik Devlet"e geçişin esas yıldönümüdür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, 5 Şubat 1937'den sonra açık bir anayasa ilkesi olan lâikliğin birçok felsefî yorumları bulunmakla birlikte, biz sadece Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve genel bir deyimle Türk Hukukunun temel ilkesi olan ve Türkiye'ye özgü "Atatürkçü Lâiklik" ve unsurları üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Lâikliğin bir unsuru, din ve vicdan hürriyetidir. Anayasa'ya göre herkes vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibadet, dinî ayin ve törenler serbesttir (m. 24). Anayasa'nın 14. maddesi ise din ve mezhep ayrımı yaratmak ve bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla, hürriyetlerin kullanılmasını sınırladığı için "ibadet, dinî ayin ve törenlerin serbestliği", son yıllarda Cezayir'de görüldüğü gibi teokratik bir devlet düzeni kurmak amacıyla, kullanılamaz.

Lâikliğin ikinci unsuru, resmî bir devlet dininin bulunmamasıdır. Lâik devlette din bir "Kişisel Vicdan" sorunudur. Devletin resmî bir dininin olmaması sonucu olarak Anayasa'da şu hüküm yer almıştır: "Kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz" (md. 24). Resmî bir dini olan devletlerin, tarihte yaptığı zulüm ve engizisyon yüzünden ABD'ye sığınan Avrupalı göçmenlerin 1787 Federal Anayasası'nda 1791'de yapılan bir değişiklik; yasama organı kongrenin yani devletin, bir din tesis edemeyeceği hükmünü kabul ettiğini biliyoruz. Öyle ise "Dindar Millet" ve "Lâik Devlet" yanyana yaşayabilen iki gerçektir.

Lâikliğin üçüncü unsuru, Devlet'in din ve mezhepleri ne olursa olsun yurttaşlara eşit işlem yapmasıdır. Gerçekten Anayasa'nın 10. maddesine göre, "Herkes... din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir".

Lâikliğin dördüncü ve çok önemli bir unsuru da, Devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına, akla, bilime, hayatın gerçeklerine göre yürütülmesidir; din ile devletin ayrılmasıdır.

Nitekim Anayasa'nın 24. maddesi; "Kimse Devlet'in sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini din kurallarına dayandırma veya çıkar ve nüfuz sağlama amacı ile dini ve din duygularını istismar edemez", hükmünü içermektedir.

Atatürkçü lâikliğin beşinci unsuru olarak, eğitimin lâik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesini sayabiliriz. "Tevhid-i Tedrisat - Öğretim Birliği" lâikliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim Öğretim Birliği ilkesi 1961 Anayasası'nı takiben, 1982 Anayasası'nın da 174. maddesinde sayılan temel yasalar arasında yer almış, ayrıca Anayasa'nın 42. maddesi "Tevhid-i Tedrisat - Öğretim Birliği" ilkesinin anayasal dayanağını oluşturmuştur. Bu hüküm ise şudur: "Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre Devlet'in gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz."

— IV —

Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilân eden Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan gibi Türk kökenli cumhuriyetlerin, arzuladıkları takdirde Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda ve gelişmesinde önemli rol oynayan Atatürk'ün birleştirici, toplayıcı, yüceltici çağdaş ve medenî "Milliyetçilik" anlayışından esinlenebileceği ortadadır.

Sovyet imparatorluğunun yıkılarak, onu oluşturan milletlerin bağımsız devletler olarak ortaya çıkması, Marksizm'in ve Leninizm'in iflâsı, milliyetçiliğin ise zaferidir. Bu itibarla, bağımsızlığına yeni kavuşan Türk kökenli cumhuriyetlerin de temel ilkelerinden birinin "Milliyetçilik" olduğuna ve olacağına kuşku yoktur. Önemli olan, bu cumhuriyetlerin, bağımsızlığını, millî beraberlik ve bütünlüğünü her türlü saldırıya karşı korumak, çeşitli totaliter ideolojiler karşısında ve başka milletlerle ilişkilerinde doğru yolu bulmak için sağlam bir "Model"e sahip olmaktır.

İşte biz, bu konuda ırkçı olmayan, lâiklik esasından ayrılmayan, sınıf kavgasını değil, sosyal dayanışmayı hedef tutan, Millî Egemenlik ilkesine dayalı, demokrasiye yönelik ve saldırgan değil, barışçı ve insancıl "Atatürkçü Milliyetçilik Anlayışı"nın Türk kökenli cumhuriyetleri ırk, mezhep sınıf kavgaları ile bölmeye kalkışacak olanlara karşı, en sağlam savunma aracını oluşturduğuna inanıyoruz.

Millî Mücadele'nin kazanılmasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişmesinde ve çağdaşlaşmasında Atatürk'ün şahlandığı ve doğru çizgiye oturttuğu Türk milliyetçiliğinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Türk cumhuriyetlerine karşı izleyeceği politika ve ilişkilerimizde bize de "rehber" olacağına inanıyor ve bu nedenle Atatürkçü Türk milliyetçiliğinin "Akılcı ve Anavatancı" niteliğini vurgulamak istiyoruz.

Gerçekten Atatürk, Türk milletinin varlık ve hayatı menfaatlerinin Pan-İslâmizm, Pan-Turanizm gibi uzak hayallere feda edilmemesi gerektiğini ısrarla vurgulamış, izlenecek gerçekçi ve akılcı yolun, "sınırları belli bir vatan" üzerinde, millî bir Türk Devleti kurmak olduğunu anlatmıştır. Atatürk 1 Aralık 1921'de, TBMM'de yaptığı bir konuşmada Pan-Turanizm ve Pan-İslâmizm konusunda uyarıda bulunmuş "Dünya yüzünde mevcut bütün dindaşlarımızın mutlu ve refah içinde yaşamlarını isteriz. Fakat bu toplumun büyük bir imparatorluk halinde, bir noktadan sevk ve idaresini düşünmek istiyorsak bu hayaldir... Daima hatırda tutunuz ki bir siyasî varlığın, sınırını geçemeyeceği bir kuvvet hedefi vardır" demiş, "Türk Milliyetçiliği ile Türk Vatanı" arasındaki bağlantıyı da Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın İkinci Yıldönümünde, 30 Ağustos 1924'de Dumlupınar'da yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirmiştir: "Yüzyıllardan beri Türkiye'yi idare edenler çok şeyler düşünmüşlerdir; fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik yüzünden, Türk vatanının, Türk milletinin uğradığı zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz: O da artık Türkiye'de Türkiye'den başka bir şey düşünmemek".

Atatürk, milliyetçilik konusundaki gerçekçiliğini "Büyük Nutuk" ta da dile getirerek; "Bizim uygulama imkânı gördüğümüz siyasî ilke 'Millî Siyaset'tir. Dünyanın bugünkü şartları karşısında 'Hayalci' olmak kadar büyük yanılğı olamaz... Büyük ve hayalî şeyleri yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden, bütün dünyanın düşmanlığını, garazını, kinini bu memleketin ve milletin üzerine topladık. Biz Pan-İslâmizm, Pan-Turanizm yapmadık, belki yaparız, yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yaparmamak için biran önce öldürelim dediler" şeklinde konuşmuştur.

Hiç şüphe yok ki, Atatürk milliyetçiliğindeki “Vatan kavramı ve Gerçekçilik” ilkesi “millî sınırlarımız dışında kalan Türklere ilgilenmemek anlamına gelmez. Türk milliyetçisi dünyada yaşayan bütün Türkleri kardeş sayar; onların uygar, özgür, mutlu olmalarını, gelişmelerini diler, kültürel değerlerini, millî birliklerini korumalarını ister. Haklı davalarıyla, şartların ve imkânların elverdiği ölçüde ilgilenir. Ama kendisine “siyasî alan” olarak, Türk vatanını benimser. Gerçekçi ve akılcı davranarak, anavatanı tehlikeye atacak Türklüğe hiçbir fayda sağlamayıp sadece zarar getirecek maceracı ütopyalardan uzak kalır.